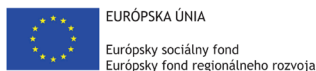

Práca so ženami ohrozenými násilím v kontexte vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu
v rámci Operačného programu Ľudské zdroje
www.esf.gov.sk www.employment.gov.sk www.ia.gov.sk

Práca so ženami ohrozenými násilím v kontexte vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie

PhDr. Ivan Rác, PhD.

Vydavateľ: Implementačná agentúra Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky

Názov: Práca so ženami ohrozenými násilím v kontexte vybraných sociálnych služieb krízovej intervencie

Autorka: PhDr. Ivan Rác, PhD.

Recenzent: Prof. PhDr. Michal Oláh, PhD.

Rozsah: 32 normostrán

Rok vydania: 2017

Typ publikácie: elektronická

ISBN: 978-80-89837-23-6

Publikácia prešla jazykovou a grafickou úpravou

Do rúk sa vám dostáva metodika, ktorá slúži ako podklad pre prácu pracovníkov a pracovníčok komunitných centier, nízkoprahových denných centier a nízkoprahových sociálnych služieb pre deti a rodinu (ďalej KC/NDC/NSSDR) so ženami, ktoré sú ohrozené násilím. Neobsahuje vyčerpávajúce informácie o fenoméne násilia na ženách ani o tom, ako postupovať pri práci so ženami zažívajúcimi násilie. Vysvetľuje tento sociálno-patologický jav, opisuje jeho proces, dynamiku, formy a dôsledky. Pracovník/pracovníčka KC/NDC/NSSDR v priamej práci s klientmi a klientkami by mal/a po prečítaní tejto metodiky získať základný balík informácií potrebných na identifikáciu (rozpoznanie) násilia páchaného na ženách, ako aj informácie o ďalšom postupe *pri prvom kontakte* so ženou, ktorá zažíva násilie.

1 ČO JE NÁSILIE NA ŽENÁCH?

Násilie páchané na ženách je jednou z najčastejších foriem porušovania ľudských práv žien na svete. Môže mať rôzne formy: násilie páchané na ženách v párových vzťahoch, obchodovanie so ženami, znásilnenie, sexuálne zneužívanie a sexuálne obťažovanie, nútená prostitúcia, mrzačenie ženských pohlavných orgánov a podobne. Jednou z najzávažnejších a najrozšírenejších foriem násilia páchaného na ženách je násilie páchané na ženách *v párových vzťahoch*, čiže násilie, ktoré na ženách páchajú ich manželia, partneri alebo bývalí manželia a partneri. Násilím páchanom na ženách rozumieme každé správanie, ktorého cieľom je uplatnenie si moci a kontroly mužov nad ženami. Znamená tiež ohrozenie ich šancí na slušný a dôstojný život.

Podľa Deklarácie OSN o odstránení násilia páchaného na ženách sa za takéto násilie považuje „akýkoľvek čin násilia, ktorého dôsledkom je alebo ktorý smeruje k tomu, aby jeho dôsledkom bolo fyzické, sexuálne alebo psychické poškodenie ženy vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku alebo akéhokolvek upierania slobody, či už vo verejnom, alebo v súkromnom živote“ (OSN, 1993).

Nezabudnite, že takéto násilie je zároveň aj podľa slovenskej legislatívy **tretným činom**. Za násilie je vždy zodpovedný ten, kto sa ho dopúšťa. Nikto nemá právo za žiadnych okolností sa k inému človeku správať násilne.

1.1 Kto násilie zažíva?

Zo všetkých doteraz realizovaných výskumov vyplýva, že násilie páchané na ženách patrí na Slovensku k značne rozšíreným javom¹. Jeho charakteristiky sú v mnohom podobné iným krajinám.

¹ Na Slovensku zažíva násilie každá piata žena, ktorá má partnera, presnejšie 21,2 % dospelých žien SR vo veku 18 – 64 rokov zažilo násilie zo strany aktuálneho partnera. V prípade 6 % žien išlo o vyhranené násilie, t. j. často opakované fyzické a sexuálne násilie a takmer trvalo prítomné psychické, sociálne či ekonomické násilie (Bútorová, 2005; European Union Agency for Fundamental Rights, 2014).

Aj na Slovensku o násilí páchanom na ženách platí, že²:

- násilie páchané na ženách predstavuje na Slovensku vážny verejný problém, ktorý zasahuje veľkú skupinu žien;
- nijaké prostredie, v ktorom sa ženy pohybujú, nie je zbavené prejavov násilia zo strany mužov;
- násilie zažívajú ženy všetkých kategórií – bez ohľadu na vek, socioekonomický status, región či typ sídla;
- násilie páchané na ženách má vážne dôsledky na obeť a bráni im v plnej participácii v spoločnosti;
- čím je násilie intenzívnejšie, tým viac zdravotných problémov ženám prináša a vedie aj k nespokojnosti žien s rodinným životom;
- ženy na Slovensku zažívajú viac násilia od mužov, ktorých poznajú;
- muži sú často násilní voči ženám, ktoré poznajú;
- mnohé z foriem násilného správania vykonávajú už mladí muži;
- väčšina dospelých obyvateľov SR považuje násilie páchané na ženách zo strany intímneho partnera za závažný problém.

1.2 Čo je príčinou násilia?

Za príčinu násilia sa najčastejšie považuje moc a kontrola muža nad ženou. Pri vysvetľovaní ďalších možných príčin násilia na ženách je dostupný najmä model Duttona³, ktorý pracuje so štyrmi úrovňami príčin násilia páchaného na ženách (Schéma č. 1):

Kultúrna úroveň – táto úroveň definuje príčinu násilia prostredníctvom nadvlády a dominancie mužov voči ženám. V praxi sa to môže napríklad prejavovať tak, že muž rozhoduje o všetkom, čo sa bude v rodine robiť, akú bude mať žena v nej pozíciu, rozhoduje aj o bežnom chode domácnosti, dokonca aj o tom, kedy a čo bude žena (manželka, partnerka) nakupovať.

Komunitná úroveň – každý z nás žije v istej skupine alebo komunite ľudí. Toto spoločenstvo bezprostredne ovplyvňuje naše správanie, prípadne konanie. Môže ísť napríklad o vylúčenú skupinu ľudí, ktorí žijú v izolácii, v sociálne znevýhodnenom prostredí, v ktorom prevláda chudoba sprevádzaná nezamestnanosťou a nedostatkom finančných zdrojov, vyšším výskytom látkových a nelátkových závislostí (drogy, alkohol, gamblerstvo). V takomto spoločenstve dochádza k násiliu aj z dôvodu takzvaných spúšťačov násilia, ako je spomínaná nezamestnanosť prípadne závislosti.

² Výsledky výskumu poskytuje autorský kolektív Holubová a kol. (2008).

³ Dostupný je v literatúre: Ševčík, Špatenková (2011, s. 36).

Rodinná úroveň – rodina je základnou bunkou spoločnosti a veľmi závisí od toho, v akej rodine sme vychovávaní. Ak otec vedie svojho syna vo výchove k tomu, že žena (jeho matka) nestojí za nič, že si ju nemá vážiť, že nemá žiadne postavenie v rodine, je pomerne veľký predpoklad, že sa takto bude správať syn aj v dospelosti. Viera v podradenú pozíciu ženy voči nadradenej pozícii muža v spoločnosti je dôležitým momentom vzniku násilia.

Ontogenetická úroveň – táto úroveň poukazuje na fakt, že ak je dieťa v detstve vystavené násiliu zo strany svojho otca, prípadne matky, je vysoký predpoklad, že sa bude rovnako správať v dospelosti. Výskumy poukazujú na to, že ak dieťa vidí násilie otca voči matke, prípadne ho zažíva priamo s matkou, v dospelosti sa z neho môže stať obeť, prípadne páchatel' násilia.

Nezabudnite, že laická i odborná verejnosť, dokonca i samotné ženy, ktoré zažívajú násilie, je presvedčená, že príčinou páchania násilia je závislosť mužov od návykových látok (alkohol, drogy), patologické hráčstvo, žiarlivosť, rodové stereotypy a iné. Ide však o **katalyzátory (spúšťače)**, ktoré ospravedlňujú tyranovo správanie, ktorý sa nimi pokúša zakrývať, bagatelizovať svoje konanie, vystupovanie voči partnerke a popierať násilie.

1.3 Čo násilie posilňuje?

Verejnosť je stále ovplyvnená mýtami a predsudkami o násilí páchanom na ženách. Existuje rozpor medzi faktami a názormi na túto tému. Zakorenené mýty vedú k bagatelizácii (zakrývaniu, zjemňovaniu) činov násilia páchaného na ženách, muži sú ospravedlňovaní a vina sa presúva na ženy. S mýtami a predsudkami sa môžu pracovníci a pracovníčky KC/NDC/NSSDR stretnúť nielen v najbližšom okolí, ktoré bezprostredne ovplyvňuje konanie žien, ktoré násilie zažívajú, ale aj u profesionálov a profesionálok, ktorí prichádzajú do kontaktu s obeťami násilia a mali by ženám zažívajúcim násilie poskytnúť odbornú pomoc a chrániť ich základné ľudské práva. Rozšírené sú rôzne teórie o vine či nevine v násilníckych partnerských vzťahoch v prostredí, v ktorom sa odohrávajú. V nasledujúcej časti uvedieme najfrekvencovanejšie mýty a predsudky, ktoré v spoločnosti prežívajú⁴:

1. MÝTUS – „*To nie je násilie, tí dvaja sa len hádajú.*“

S podobným názorom sa môžeme stretnúť veľmi často. Medzi hádkou a násilím je však podstatný rozdiel. Pri hádke ide o konflikt dvoch osôb, ktoré sú približne rovnako silné. V každom vzťahu je normálne a prípustné mať odlišný názor. Rozdiel medzi hádkou a násilím spočíva v nerovnosti sily a moci. V prípade násilia je prevaha moci vždy na jednej strane, takže druhá strana nedisponuje dostatočnými prostriedkami, ktoré by mohla využiť na presadenie svojej vôle alebo na svoju ochranu. Pri násilí nejde o spor, ale o kontrolu. Hádka sa mení na násilie, keď silnejšia strana – fyzicky silnejšia osoba, ozbrojená, disponujúca financiami, zneužije svoju prevahu na presadenie svojich záujmov.

⁴ Cviková, Juráňová (2003).

Ak zľahčujeme násilie na ženách ako hádku medzi partnermi, je to posolstvo pre násilníkov, že to, čo robia, nie je také zlé, a ženám sa tým dáva na vedomie, že násilie netreba brať tak vážne.

2. MÝTUS – „*Násilie sa vyskytuje iba v ,problémových‘ rodinách.*“

Dojem, že násilie sa týka len problémových rodín, vzniká preto, lebo v niektorých skupinách spoločnosti sa násilie utajuje väčšmi ako v iných. Pre ženy z tých skupín, kde je rozprávanie o zážitkoch s násilím veľmi tabuizované, je hľadanie pomoci ťažšie. Násilie môže stretnúť každú ženu nezávisle od príslušnosti k sociálnej vrstve, kultúre, náboženstvu a veku. Násilie sa vyskytuje vo všetkých sociálnoekonomických skupinách. Násilie páchané na ženách nie je problémom, ktorý by sa dal pripísať určitému typu mužov alebo žien, napríklad nezamestnaní, psychicky chorí a pod. K násiliu páchanému na ženách dochádza aj v bohatých, aj vo vzdelaných rodinách. Násilníci robia len to, čo považujú za svoje prirodzené právo na dosiahnutie dominancie nad ženami.

3. MÝTUS – „*Násilie v rodine je súkromná záležitosť, štát by sa do toho nemal miešať.*“

Násilie v intímnych vzťahoch nie je len záležitosťou páru, ale aj spoločnosti a verejnosti. Násilné činy sú podľa našich zákonov trestné bez ohľadu na to, či sú páchané v rodine, alebo mimo nej, preto je povinnosťou štátu zabezpečiť ochranu ženám zažívajúcim násilie. Ak štát, jednotlivé jeho systémy, inštitúcie a ich pracovníci tolerujú a umožňujú násilie, ak nechránia ženy a deti, dochádza k sekundárnemu, inštitucionálnemu násiliu. Je mylné predpokladať, že ak existuje násilie v partnerskom vzťahu, mali by si to obaja „vyriešiť medzi sebou“. Násilie, ktoré je opakované a má tendenciu eskalovať, neukončí páchatel', pretože prostredníctvom neho získava dominanciu. Neukončí ho ani obeť. Preto je dôležité, aby prišla pomoc zvonku, a to buď neformálna, teda zo strany rodiny najmä v podobe materiálneho zabezpečenia, alebo formálna v podobe profesionálnej pomoci a rady zo strany pomáhajúcich profesií (spôsob a forma je uvedená v ďalšom texte metodiky).

4. MÝTUS – „*Ženy si len vymýšľajú, aby získali byt alebo výhody pri rozvoze.*“

Opak je pravdou. Ženy násilie oveľa častejšie utajujú alebo bagatelizujú, akoby v tomto smere preháňali. Pravdepodobnejšie je, že násilie nezverejnia a neoznámia. Malé percento žien sa odhodlá bojovať a zverejniť svoju situáciu. Ženy majú skôr tendenciu podhodnocovať, než nadhodnocovať mužovo násilie, dokonca muža ospravedlňovať a obviňovať seba.

5. MÝTUS – „*Ženy asi chcú byť týrané, inak by predsa násilníka opustili.*“

Vo chvíli, keď sa žena rozhodne ukončiť násilnícky vzťah, už pravdepodobne skúsila všetko, aby zabránila rozpadu rodiny. Chce, aby násilie prestalo. Často si však želá udržať vzťah či manželstvo. Mnoho žien má strach z budúcnosti, zo zhoršenia finančnej situácie, zo straty domova, boja sa o seba i deti. Najväčším spútaním je *cyklus násilia* – muž, ktorý ženu miluje, bije a ošetruje rany. Kontrast medzi jeho starostlivosťou a srdečnosťou a týraním spôsobuje jej nerozhodnosť pri odchode. Opustenie domova patrí k nebezpečným fázam násilia, ženy bývajú vystavené až smrteľnému ohrozeniu zo strany násilného partnera. K dôvodom, prečo ženy na celom svete ostávajú v domácnosti, kde je na nich páchané násilie, určite nie je, že by im vyhovovalo týranie.

6. MÝTUS – „*Ženy ,provokujú‘ násilie alebo si ho nejakým spôsobom ,zaslúžia‘“.*

Tento mýtus, postoj legitimizuje páchanie násilia v určitých situáciách, vinu za násilie pripisuje ženám a mužov páchajúcich násilie zbavuje zodpovednosti. Násilníci muži uvádzajú neuveriteľne širokú paletu správania, prejavov a vlastností žien, ktorými podľa nich ženy provokujú ich násilnícke správanie. Argumentovanie, že ženy samy zapríčinia násilie, je typické pre násilníkov všeobecne.

Týmto chcú dosiahnuť, aby ich násilné správanie bolo ospravedlnené. Ak aj žena urobí alebo povie niečo nevhodné, nie je to dôvod na to, aby muž reagoval tak, že ženu udrie, nedá jej peniaze a pod. Môže zo situácie odísť, môže urobiť mnoho iných vecí, ale násilne sa nemá správať.

7. MÝTUS – „Ženy si samy vyberajú partnerov, ktorí ich týrajú.“

Tento mýtus je aj úzko spojený s názorom, že ženy zažívajúce násilie v partnerských vzťahoch sú masochistky. Táto domnienka presúva vinu za násilnícky vzťah na ženu. Neexistuje však žiadny vedecký dôkaz, ktorý by potvrdzoval, že existujú také ženy, ktoré sa úmyselne vystavujú násiliu. Žiadna žena nechce, aby ju niekto bil, znásilňoval alebo ju zavraždil. Na začiatku vzťahu násilníci obvykle nepoužívajú násilné prostriedky, takže žena nevie „s kým má do činenia“. Takmer nepozorovane sa potom „rytierska ochrana“ mení na kontrolujúceho muža, intenzívna zaľúbenosť prechádza do prudkej žiarlivosti, postoj typu „som do teba zaľúbený“ sa mení na „mám právo na teba i tvoje telo“. Až po určitom čase spolužitia sa u násilníka začínajú objavovať násilnícke sklony a začína prebiehať cyklus násilia, ktorý žene sťažuje odchod od násilného partnera.

8. MÝTUS – „Muži týrajú ženy, pretože sami v detstve zažili násilie.“

Tento mýtus slúži mužom ako zámienka pre ich vlastné násilie. Prezентujú svoje správanie ako naučené, čím ho pred sebou samým vnútorne ospravedľujú. Prieskumy našli určitú súvislosť medzi zážitkami v detstve a páchaním násilia v dospelosti na partnerke, avšak nie jednoznačnú spojitosť, pretože niektorí muži, ktorí sa stali násilníkmi, nikdy neboli svedkami násilia voči ich matkám, a niektorí muži, ktorí boli svedkami násilia, svoje partnerky netýrajú. Muži, ktorí páchajú násilie, mohli síce v detstve zažívať násilie, a vlastné zážitky s násilím sú istým „rizikovým“ faktorom, ktorý môže viesť k tomu, že sa človek správa násilnícky, ale negatívne skúsenosti z detstva môžu viesť aj k odmietavému postojovi voči násiliu. Zážitky z detstva majú teda rôzne následky. Niekedy môžu násilnícke správanie vysvetliť, ale nikdy ho nemôžu ospravedlniť.

9. MÝTUS – „Základnou príčinou násilia je alkoholizmus, prípadne drogy muža alebo ženy.“

Alkohol nie je skutočnou príčinou násilia, môže byť len spúšťačom násilia v konkrétnej situácii. Odbúrava zábrany, čím zosilňuje agresívne impulzy. Muži, ktorí týrajú svoje ženy, páchajú násilie vtedy, keď sú opití, ale aj vtedy, keď sú triezvi. Stav opitosti využívajú násilnícki muži ako argument na ospravedlnenie svojho násilníckeho správania, aby nemuseli prevziať zodpovednosť za svoje činy. Skutočná podstata problému spočíva v celkovom nerovnocennom postavení ženy a muža v rodine a spoločnosti. Je ňou zneužívanie prevahy moci muža vo vzťahu k žene a mužmi ako skupiny vo vzťahu k ženám na úrovni spoločnosti, pretrvávajúce patriarchálnych, tradičných predstáv o postavení a role žien a mužov. V prípade požívania alkoholu u žien – obetí násilia – hovoríme skôr o dôsledkoch násilia, teda ženy väčšinou požívajú alkohol preto, aby sa vyrovnali so situáciou, v ktorej sa nachádzajú. Ak neprichádza k pomoci zo strany rodiny, prípadne profesionálov a profesionálok, ženy volia často tie najdostupnejšie stratégie, ako s násilím bojovať. Často sú to alkohol a drogy.

10. MÝTUS – „Muži týrajú ženy preto, lebo nedokážu vyjadriť svoje city iným spôsobom.“

Násilné činy v súkromnej sfére sa vo všeobecnosti chápu ako afektívne konanie – muž jednoducho niekedy „vybuchne“, pretože vraj nevie so svojimi citmi inak zaobchádzať. Tento argument však prehliada skutočnosť, že muži ani v stave silného afektu neudrú svojho šéfa, prípadne otca, svoju ženu však často áno, z toho vyplýva, že ich násilné konanie je spravidla výberové. Potvrdiť emocionálnu bezmocnosť mužov ako vysvetlenie mužského násilia znamená akceptovať výhovorky násilníkov a dávať im status dokázanej pravdy. U násilného muža ide o presne premyslené konanie,

„obete“ si vyberajú. Muži, ktorí sa uchylujú k násiliu, v skutočnosti presadzujú svoju moc, nekonajú na základe bezmocnosti.

11. MÝTUS – „Pre rómske rodiny je násilie typické, u nich platí presvedčenie, ak muž nebije ženu, nelúbi ju.“

Toto je jeden zo stereotypov, ktorý hovorí, že násilie, ktoré je páchané na ženách v rómskych rodinách, je bežne tolerované, a dokonca ženami vyžadované. Nie je to, samozrejme, pravda, pretože žiadna žena nevyžaduje od svojho partnera, aby na nej páchal násilie. Tento stereotyp môže byť reprodukován najmä v segregovaných rómskych komunitách, kde sú ženy mnohokrát vystavené „verejnému“ násiliu, čo znamená, že rodinní príbuzní, susedia, ľudia žijúci v komunite vedia o tom, že žena násilie zažíva. Nestáva sa teda súkromnou záležitosťou medzi partnermi, skôr verejným tajomstvom v komunite. Je na mieste však konštatovať, že nie všetky ženy žijúce v komunite sú vystavované len verejnému násiliu. Nami realizovaným výskumom na prelome rokov 2015 a 2016 sme v rozhovoroch s 32 Rómkami z marginalizovaných komunít zistili, že vo viacerých prípadoch ženy o násilí jednoducho svojim príbuzným nehovorili. Nezverujú sa im s touto negatívnou skúsenosťou často preto, lebo sú presvedčené, že sa im nedostane adekvátnej pomoci. Stáva sa teda súkromnou záležitosťou medzi partnermi, ktorá je bagatelizovaná.

1.4 Ako sa násilie na ženách prejavuje?

Medzi najčastejšie formy násilia páchaného na ženách patria⁵:

Fyzické alebo telesné násilie – rôzne spôsoby ublíženia a napadnutia, ktoré sú na žene viditeľné. Tieto napadnutia môžu byť spôsobené rôznymi predmetmi alebo časťami tela (facky, kopanie, údery predmetmi, spôsobovanie rán a popálenín, ťahanie za vlasy, rezanie, sácanie a pod).

Pre ilustráciu⁶:

„Raz ma bodol nožom do nohy, kopal do tváre, keď som vysávala, dokonca držal za vlasy zo štvrtého poschodia, topil vo vani...“ (žena, 47 rokov)

Psychické alebo duševné násilie – nezanecháva viditeľné znaky ako fyzické násilie. Patrí sem vyhrážanie sa, nadmerné kontrolovanie, nadávanie, ponižovanie, citové vydieranie, kritizovanie, zosmiešňovanie, ignorovanie, vyvolávanie pocitov viny a pod.

Pre ilustráciu:

„... kontroloval, či mám veci uložené podľa farby, museli byť poskladané „v komínoch“, kontroloval, ako je ustlaná posteľ, plachta musela byť vyrovnaná tak, že keď hodil mincu, tá sa musela odraziť...“ (žena, 27 rokov)

5 Rác (2015).

6 Na prelome rokov 2015 a 2016 sme realizovali kvalitatívny výskum, kde sme mali možnosť realizovať rozhovory s 32 rómskymi ženami. Ilustrácie uvedené v tejto metodike sú doslovným transkriptom z rozhovorov nami realizovaným výskumom.

Sociálne násilie – zákaz stretávania sa s rodinou či priateľmi, zákaz chodiť do zamestnania, uzamykanie v byte a pod.

Pre ilustráciu:

„*Veľmi ma obmedzoval, nemohla som sa ani pohnúť z domu, stretávať sa s kamarátkami, známymi.*“ (žena, 53 rokov)

Sexuálne násilie – orálne, análne alebo vaginálne znásilnenie, nútenie do pohlavnému styku alebo iných sexuálnych aktivít, ublíženie na zdraví obete pred alebo počas styku a pod.

Pre ilustráciu:

„*Nebíľ ma, ale musela som skončiť s ním v posteli... proste kontroloval, akú spodnú bielizeň mám na sebe, čo si obliekam, či mám takú alebo onakú podprsenku, musela som sa obliekať podľa neho, čipkovanú podprsenku aj nohavičky.*“ (žena, 38 rokov)

>> V prípade identifikácie sexuálneho násilia u klientky je **nevyhnutné**, aby ďalšie kroky pomoci (najmä terapiu) nevedol poradca/odborník – muž –, ale poradkyňa/odborníčka – žena. Je to jeden z dôležitých etických aspektov práce so ženami zažívajúcimi násilie. <<

Ekonomické násilie – odmietanie alebo minimalizácia finančnej podpory, bránenie zamestnať sa a mať vlastný príjem, ničenie majetku a osobných vecí ženy (rodiny).

Pre ilustráciu:

„*... nedával mi žiadne peniaze, ani som nevedela, koľko peňazí dostávame, všetko išlo na jeho účet...*“ (žena, 30 rokov)

Prenasledovanie – je osobitá forma násilia, ktorá sa vyskytuje počas vzťahu, ale často aj dlho po jeho ukončení. K formám prenasledovania patrí fyzické prenasledovanie ženy – sledovanie, kam a s kým chodí; neustále čakanie pred prácou alebo domom; kontrola ženy prostredníctvom častých telefonátov, esemesiek alebo e-mailov.

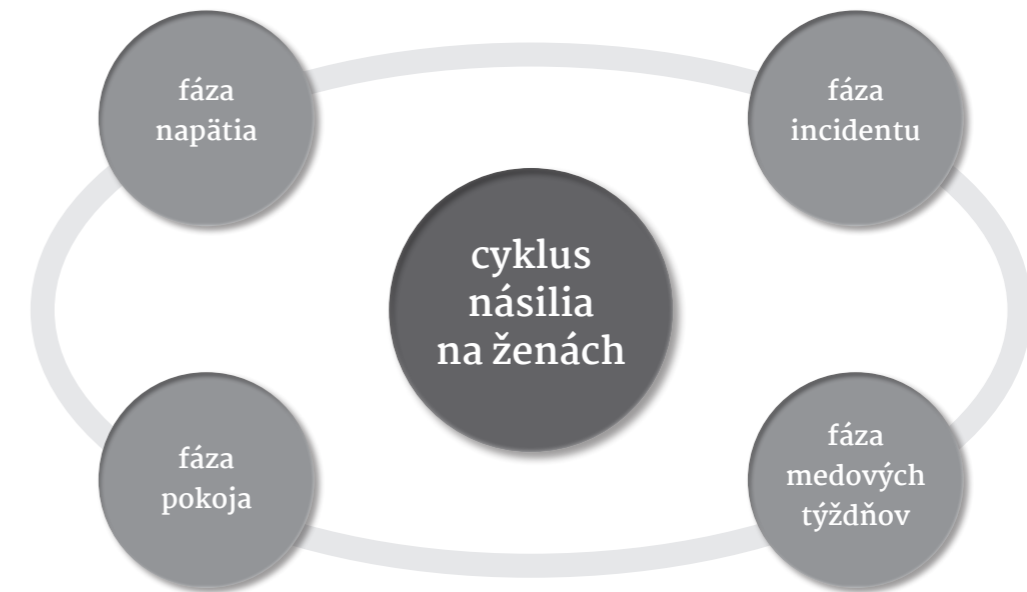
Pre ilustráciu:

„*Sledoval každú minútu, keď som išla do obchodu a keď som meškala, hneď bola hádka, že kde som bola, s kým som bola... Hoci bolo v rade predom mnou veľa ľudí... Už si všetko ani nepamätám... Vôbec som nespela nosiť krátke sukne a šaty... Všetko len pod kolená, pod členky... Ani výstrihy som nespela, maľovať sa... Pery som si nemohla namaľovať červeným rúžom... Mohla som používať len bledé farby rúžu a oblečenie nevýrazných farieb.*“ (žena, 52 rokov)

1.5 Je násilie jednorazovým aktom?

Násilie páchané na ženách sa môže javiť ako nepredvídateľné, ale v skutočnosti má určitý typický vzorec⁷. Každá fáza sa vyznačuje charakteristickým správaním násilnej osoby. Fyzickému násiliu

spravidla predchádza emocionálne a psychické násilie, ktoré fyzické násilie sprevádza. Poskytujeme grafické znázornenie cyklu násilia páchaného na ženách⁸:
Schéma č. 2

Cyklus násilia by sme mohli charakterizovať takto:

Fáza napätia – v tejto fáze „hustne“ atmosféra. Komunikácia medzi partnermi je zlá, muž je evidentne podráždený, nespokojný, všetko neustále kritizuje a devalvuje. Násilie má skôr podobu pasívnej agresie, ale môžu sa objaviť krik a nadávky. Žena cíti strach a snaží sa predísť či zabrániť agresívnemu výbuchu násilníka – pokúša sa mu vo všetkom vyhovieť (je submisívna). Trpí pocitmi viny, že sa dostatočne nesnažila a nezamedzila vzniku napätia. To sa jej však nemôže podariť a v nasledujúcej fáze prepukne násilie v plnej miere.

Fáza násilia – je charakteristická plným prepuknutím násilia. Incidenty nemajú len podobu emocionálneho a psychického týrania, ale taktiež fyzického násilia, pričom záleží na histórii násilia vo vzťahu. Násilník rozbíja veci, zastrašuje, snaží sa získať moc a kontrolu nad ženou a ovládnuť ju. Tá zažíva intenzívny pocit strachu, úzkosti, bezmocnosti a zúfalstva. Obvykle túto fázu „prežije“ s modrinami, môže byť dokonca ošetrovaná v nemocnici a k incidentu môže byť privolaná aj polícia. Je typické, že časom dochádza k zhoršeniu celej situácie, pretože násilník zistí, že jeho správanie má minimálne, resp. žiadne sociálne dôsledky, a tak sa naučí používať násilie ako prijateľný prostriedok kontroly a donucovania.

7 Tento cyklus prvá opísala autorka Walker v roku 1979 a využíva ho v súčasnosti v odbornej literatúre mnoho iných autorov a autoriek. My sme pri tvorbe metodiky použili zdroj autorov Ševčíka a Špatenkovej z roku 2011.

8 Ševčík, Špatenková (2011).

Fáza uzmierenia (medových týždňov) – násilník si uvedomuje, že žena by mohla chcieť vzťah ukončiť, a keďže nechce nad ňou stratiť moc a kontrolu, mení stratégiu správania, ospravedľňuje sa, sľubuje, že sa nič podobné už nebude opakovať, ubezpečuje, že sa zmení. V tejto fáze preto dáva najavo lásku, ľútosť, smútok, resp. to aspoň predstiera.

Fáza pokoja – niekedy je považovaná za súčasť fázy uzmierenia. Je charakterizovaná relatívnym pokojom, žiadne výrazné incidenty násilia sa vo vzťahu nevyskytujú. Muž môže splniť niektorý zo svojich sľubov a žena dúfa, že násilie prestane.

Nezabudnite, že celý cyklus sa opakuje obvykle tak dlho, pokiaľ nie je nejakým spôsobom prerušený. Môže mať nespočetne veľa opakovaní a môže trvať rôzne dlho – hodiny, týždne, roky, desiatky rokov. Zo začiatku sú fázy medových týždňov i narastania napätia dlhšie, postupne sa však ich trvanie skraca a aj útoky naberajú na vážnosti a žene čoraz viac hrozia zdravotné následky po útokoch, v extrémnych prípadoch až smrť. Je veľmi ťažké prerušiť dynamiku takéhoto vzťahu, navyše ženy sú v mnohých prípadoch od násilníkov finančne závislé, boja sa o seba a svoje deti a často nemajú podporu vo svojom blízkom okolí.

1.6 Prečo ženy neodídu z násilníckeho vzťahu?

Hlavným dôvodom, prečo sa dá žena – obeť násilia – vtiahnuť do „perverznej“ hry s násilníkom, je jej životaschopnosť, ochota bojovať aj s nespĺniteľnými úlohami a obetovať sa. Zvyčajne nepoľavuje v úsilí zmeniť tyrana, lebo si jednoducho nevie predstaviť, že by neuspela a neverí, že sa nedočká pozitívnej zmeny. Rovnako nedokáže opustiť partnera, lebo by ju opanovali výčitky svedomia. Jej vytrvalosť a mimoriadne oduševnenie len zvyšuje jej zraniteľnosť. Predpokladáme, že sa budete stretávať so ženami s rôznymi charakteristikami. Budú žiť v marginalizovaných komunitách, v prostredí chudoby a vylúčenia. Mnohé z nich môžu mať problém s alkoholom alebo drogami. Práve preto je dôležité konštatovať, že nie je na mieste bagatelizovať násilie (zakrývať jeho podstatu), pretože to, že žena začala vo väčšej miere požívať alkohol, resp. drogy, prípadne poskytuje sexuálne služby, je výsledok realizovaného násilia voči nej. Vo výskume, ktorý sme mali možnosť realizovať s Rómkami zažívajúcimi násilie v marginalizovaných komunitách, boli najčastejšími dôvodmi zotrvania vo vzťahu ekonomická závislosť žien od svojich partnerov, strach a obavy z budúcnosti žien a ich detí, ako aj vyhrážky násilníkov, že ak ich ženy opustia, „odnesú“ si to ich spoločné deti. Pomerne výrazne sa objavoval tlak zo strany rodiny, ktorý bol sprevádzaný napríklad stereotypom, že žena musí vydržať všetko.

9 Pozrite publikáciu autorky Hermanovej (2001).

Pre ilustráciu uvádzame niekoľko dôvodov zotrvania v násilníckom vzťahu zo strany žien zažívajúcich násilie.

Deti:

„Neopustila som ho preto, lebo dcéra bola na neho veľmi citovo naviazaná. Lúbila ho.“ (žena, 47 rokov)
„Keď som ho chcela opustiť, vyhrážal sa mi, že zoberie deti a dá ich do ústavu.“ (žena, 45 rokov)

Tlak rodiny, bagatelizácia násilia:

„Mama vedela o tom, čo sa deje medzi nami, lebo žije s nami v dome, ale nechcela nič povedať, lebo vraj si to máme vyriešiť medzi sebou my.“ (žena, 42 rokov)

Ekonomická závislosť:

Ďalším dôvodom zotrvania vo vzťahu je ekonomická závislosť od násilníka. Ak by odišla žena od násilníka, znamenalo by to, že odíde z domu, ktorý bol jej jediným majetkom. Ak by odišla, nemala by kam ísť. Mnohé si preto „vyberajú“ radšej život v násilníckom vzťahu s cieľom „vydržať“, ako žiť v mnohých prípadoch aj s deťmi na ulici bez akejkoľvek pomoci.

„Dom, v ktorom sme bývali, patrí mne. Ja som bola doma, a preto som od neho neodišla, pretože som nemala kam ísť. Odísť mal on, lebo je to môj dom.“ (žena, 47 rokov)

Nezabudnite, že aj napriek tomu, ako sa v mnohých prípadoch dôvody zotrvania v násilníckom vzťahu iracionálne javia, sú logickým vyústením dlhodobých úvah žien násilníkov opustiť. Žiadna žena nechce zažívať násilie, žiadna z nich nechce zotrvať vo vzťahu, ale aj napriek tomu partnerov neopustia. Dôvodmi sú deti, spoločný majetok, ale aj silný tlak blízkych, aby sa nerozpadla rodina. Preto sa potom v mnohých prípadoch (aj keď neoprávnene) nazerá na ženy ako tie, ktorým násilie „vyhovuje“, pretože ak by to bolo inak, násilníka by opustili. Informácie uvádzané v tejto podkapitole nie sú vyčerpávajúce a vychádzajú predovšetkým z reálnej praxe. Prejavy správania sa ženy ako osoby ohrozenej násilím a muža ako osoby páchajúcej násilím zahŕňajú široký diapazón vlastností v závislosti aj od prostredia, v ktorom k násiliu dochádza. Medzi niektoré signály zažívaného násilia patrí: manipulácia s realitou (odmietanie pomoci), neschopnosť ventilovať hnev, minimalizácia násilia, naučená bezmocnosť, sebaobviňujúce reakcie, prílišná ochota vyhovieť druhým, naučená pasivita. Rovnako sem môžeme zahrnúť aj nedodržiavanie dohodnutých stretnutí s pracovníkmi a pracovníčkami KC/NDS/NSSDR, ktoré je klientkami často prezentované tak, že mali iné povinnosti, prípadne, že ich nepustil partner a pod. Dôležitým signálom je tiež nápadné správanie sa detí. Napríklad agresívne správanie v škole, v kolektíve alebo, naopak, utiahnutosť, izolácia. Ženy, rovnako ako aj deti, veľmi často racionálne zdôvodňujú modriny (podliatiny) na svojom tele tým, že „spadli nešťastne zo schodov“, prípadne sa „šmykli“ a pod., čím zastierajú násilie partnera, prípadne otca. Nie je to premyslená stratégia, majú strach čokoľvek povedať, prípadne sa hanbia za násilie.

2 ZÁKLADNÉ PRINCÍPY POSKYTOVANIA PODPORY A OCHRANY ŽIEN ZAŽÍVAJÚCICH NÁSILIE A ICH DETÍ

Pracovníci a pracovníčky by sa mali v priamom kontakte pri práci so ženami a ich deťmi, ktoré zažívajú násilie, riadiť základnými princípmi, ktoré zabezpečujú kvalitnú a komplexnú podporu a pomoc pre obeť násilia. V tomto smere je dôležité poskytovať takú pomoc, ktorá vychádza z potrieb žien, ktoré násilie zažívajú. Nemala by vychádzať z potrieb tých, ktorí ju poskytujú. Veľmi často sa stáva, že odborníci a odborníčky stanovujú plán pomoci podľa „vlastných predstáv“ bez spolupráce s obeťami násilia. Takáto pomoc nebude efektívna, pretože zastiera potreby žien a ich detí a môže viesť k sekundárnej viktimizácii. Teda namiesto toho, aby ženy dostali odbornú pomoc zo strany profesionálov a profesionálok, tí im svojím prístupom, naopak, ubližujú. Medzi základné princípy patria¹⁰:

- *Chápanie násilia na ženách ako príčiny a dôsledku nerovnosti žien* – násilie páchané na ženách je dôsledkom nerovnováhy moci medzi mužmi a ženami v spoločnosti. Násilie páchané na ženách zároveň túto nerovnováhu udržiava a posilňuje. Nerovnosť žien v spoločnosti sa vníma ako skutočná – fundamentálna príčina násilia na ženách. Chápanie násilia ako príčiny a dôsledku nerovnosti žien a mužov má vplyv na to, aká a akým spôsobom je podpora a ochrana žien zažívajúcich násilie a ich deťom poskytovaná.
- *Bezpečie a ľudská dôstojnosť* – pod bezpečím sa okrem iného rozumie vonkajšie bezpečie žien a ich detí v ich prirodzenom prostredí alebo v organizácii/zariadení poskytujúcom podporné služby a vnútorný pocit bezpečia ženy – znamená prijímať také stratégie a poskytovať žene a jej deťom takú podporu a ochranu, ktoré povedú nielen k faktickému bezpečiu, ale aby sa ženy aj cítili bezpečne, nadobudli opätovne rešpekt voči sebe samým a k svojim deťom.
- *Rôznorodosť a spravodlivý prístup* – princíp rôznorodosti a spravodlivého prístupu vychádza z poznania, že násilie môže zažívať **každá žena bez ohľadu** na štátnu príslušnosť, vek, etnicitu, zdravotné postihnutie, sexuálnu orientáciu, rodinný stav, náboženskú alebo politickú príslušnosť a že **každá žena** v zmysle nediskriminácie má mať prístup k špecializovaným službám podpory a ochrany.
- *Posilnenie žien* – princíp posilnenia sa vzťahuje na rešpektovanie integrity ženy, poskytnutie takých informácií a podpory, ktoré žene umožnia prijať informované rozhodnutia, prístup žien a ich detí k opatreniam a službám, ktoré minimalizujú účinky násilia. Posilnenie je v širšom slova zmysle otváranie a získanie nových možností a príležitostí. Posilnenie umožňuje žene byť opäť alebo viac autonómnou a nezávislou vrátane ekonomickej nezávislosti.
- *Dôvernosť informácií a informovaný súhlas* – princípom sa naplňuje právo žien na súkromie a právo žien na informácie v úzkej súčinnosti s právom ženy na osobnú bezpečnosť. Uplatňovanie princípu v praxi znamená, že podpora a ochrana žien zažívajúcich násilie je poskytovaná tak, aby boli dodržiavané nasledujúce zásady:

- > žena zažívajúca násilie môže zostať **anonymná** a nemusí odhaliť svoju identitu, môže zostať v utajení;
- > všetky informácie, ktoré žena poskytne odborníkovi/odborníčke, sú **dôverné**;
- > žena má právo na informácie a je **informovaná o všetkých postupoch** a intervenciách, ktoré sa vzťahujú na jej situáciu;
- > iba žena rozhoduje o tom, ktoré informácie o nej a jej deťoch sa dostanú **k iným ľuďom a inštitúciám, a to na základe jej informovaného súhlasu**;
- > žena je informovaná aj o situáciách, v ktorých môže byť **dôvernosť informácií obmedzená**. Ide najmä o spoluprácu s políciou, teda orgánmi činnými v trestnom konaní, keď budete presvedčení, že je nevyhnutné v konkrétnej situácii zasiahnuť, pretože ju vyhodnotíte ako život ohrozujúcu pre samotnú ženu a jej deti. Ide najmä o situácie, keď sa vám žena zdôverí, že manžel sa jej a deťom vyhráža smrťou, prípadne sa im už pokúsil závažným spôsobom ublížiť na zdraví. V tejto situácii je nevyhnutné kontaktovať orgány činné v trestnom konaní.

- *Volanie páchatelov na zodpovednosť* – princíp znamená jasný postoj k násiliu páchanému na ženách: **násilie je protiprávne a nebudeme ho tolerovať**. Násilie nie je nikdy oprávnené, pre násilie neexistuje žiadne ospravedlnenie. Násilný muž je ten, kto je zodpovedný za násilie a musí zaň znášať dôsledky. Princíp uplatňujeme na dvojitej základe – žene dôverujeme, rešpektujeme ju a nespochybňujeme a páchatel' je braný na zodpovednosť za svoje činy.
- *Podpora a práca s deťmi* – násilie na ženách má vždy vplyv aj na deti, najmä násilie na ženách zo strany intímneho partnera. Často je násilie na deťoch páchané priamo na nich aj na ich matkách. Deti, ktoré zažili násilie v rodinnom prostredí, majú väčšiu pravdepodobnosť viktimácie (stanú sa obeťami násilia) alebo páchatel'stva násilia v dospelosti. Prístupy a práca s deťmi zohľadňujú špecifickosť situácie násilia, priamu alebo nepriamu skúsenosť detí s násilím. Pri práci s deťmi sa vychádza z hlbokého poznania a vnímania vplyvu násilia na deti a zohľadňujú sa ich špecifické potreby. S osobitnou zodpovednosťou sa pristupuje k dievčatám a mladým ženám.

Nezabudnite, že častým problémom, ktorý sa vyskytuje pri práci s deťmi, ktorých matky zažili násilie, je narušenie vzťahu matky a dieťaťa ako dôsledok cieľenej stratégie násilného muža, ďalej snaha o kontaktovanie detí násilným mužom, ktorého cieľom je získanie opätovnej kontroly nad ženou a deťmi, ako aj ubližovanie deťom, vyhrážanie sa ublížením deťom alebo ich únosom a sú časťou súčasťou zavražďovania a kontroly žien násilným partnerom. Páchatel' násilia sa touto stratégiou snaží „pomstiť“ žene za to, že ho opustila, prípadne požiadala o rozvod. Veľmi dôležité je zorientovať sa v tejto situácii, dôverovať žene, byť jej nablízku a poskytnúť pomoc vám dostupnými prostriedkami. Je veľmi dôležité ženám vysvetľovať, že násilie sa rozchodom alebo rozvodom nekončí. Bohužiaľ, výskumy naznačujú, že násilie v prípade, že sa ho snaží žena prerušiť, eskaluje (stupňuje sa). Nie však spôsobom, ako to bolo dovtedy (fyzické a iné druhy násilia), ale násilník využíva, resp. zneužíva pre túto stratégiu vlastné deti. Po rozvode na exmanželku podáva sťažnosti na úrade práce, že sa nestará o deti, že ich zanedbáva, prípadne si exmanžel (násilník) neplní vyživovaciu povinnosť.

¹⁰ Bohony a kol. (2015).

3 AKO PRACOVAŤ PRI PRVOM KONTAKTE SO ŽENOU OHROZENOU NÁSILÍM?

Ženy zažívajúce násilie často dlhé roky nehovoria o svojej situácii, sú izolované, spochybňované, vystrašené, zmätené, prežívajú pocity viny, majú obavu o svoj život a o život svojich detí. Všetky tieto pocity ovplyvňujú **prvý kontakt** so ženou. Pre ženu, ktorá zažíva násilie od manžela/partnera, môže byť zložité a náročné vyhľadať pomoc a podporu. Ďalšou dôležitou témou, ktorá je súčasťou prvého kontaktu, sú očakávania. Žena sa nerozhodne vyhľadať pomoc zo dňa na deň. Už počas procesu rozhodovania o tom, či vyhľadá pomoc, alebo nie, si formuluje určité očakávania. Tieto očakávania môžu byť spojené s jej minulosťou, môžu ich ovplyvňovať minulé skúsenosti s vyhľadaním pomoci. Môže mať skúsenosť z minulosti, že sa opakovane obrátila o pomoc na inštitúcie, napríklad ÚPSVaR, lekárov, políciu, a stretla sa s odmietavým postojom, zľahčovaním násilia, ktoré zažíva, alebo mať skúsenosť s tým, že jej neverili. V prípade takejto **viktimizácie** (obviňovania, nálepkovania) môže byť pre ženu ťažké opätovne uveriť tomu, že jej niekto bude veriť a môže jej pomôcť.

Dôvera je dôležitou súčasťou kontaktu a pocitu bezpečia a môže pozitívne alebo negatívne ovplyvňovať prvý kontakt so ženou. V rámci prvého kontaktu je dobré hovoriť o očakávaniach ženy. Opýtať sa jej, aké má očakávania a rovnako uvedomovať si a hovoriť o svojich vlastných očakávaniach. Žena zažívajúca násilie môže vyhľadať podporu a ochranu sama. Podporiť ju v tom môžu známi, rodina, inštitúcie (nazývané aj tretie osoby) a pod. Prvý osobný kontakt môže prebiehať rôznymi spôsobmi, najčastejšie však:

- > Žena vyhľadáva pomoc iniciatívne sama, z vlastného rozhodnutia. Je dôležité, aby urobila prvý krok samotná žena, pretože to je predpoklad, že môže situáciu riešiť. Nie je to však pravidlom. Mnohé z nich vás osloviť nemôžu, majú strach, hanbia sa, cítia tlak okolia a rodiny, sú ekonomicky závislé od násilníkov, nechcú sa rozchádzať a rozvádzať, chcú zostať s partnerom, ale odmietajú násilie.
- > Informáciu o násilí získate sprostredkované od tzv. tretích osôb (rodina, známi, príbuzní, kamaráti). Tu je však dôležité z vašej strany uvažovať nad spôsobom, ako sa k tejto žene môžete „dostať“ a porozprávať o situácii, v ktorej sa nachádza. Je na mieste pristupovať k téme citlivo, empaticky, bez konfrontácie. Ako profesionáli a profesionálky môžete urobiť prvý krok kontaktu aj vy sami. Realizujete napríklad aktivity pre matky (rôzne kurzy), počas ktorých máte možnosť vytvoriť priestor na to, aby sa otvorili témy týkajúce sa ich rodiny. Keď sme realizovali výskum, v ktorom sme zisťovali skúsenosť rómskych žien s násilím, tak sme zistili, že odborníčky a odborníci veľmi často získavali od týchto žien informácie o násilí práve počas realizovania krúžku šitia, varenia a pod. Je to do istej miery prirodzené, pretože ženy, ktoré sú izolované nielen partnermi, ale aj prostredím, v ktorom žijú (marginalizovaná komunita), majú malú možnosť zdôveriť sa niekomu so skúsenosťou s násilím mimo prostredia, ktoré tvorí výlučne rodina.

V tejto kapitole sa prioritne zameriame na komunikáciu pri prvom kontakte so ženou zažívajúcou násilie a na odhad nebezpečenstva, ktorý by mal realizovať každý pomáhajúci pracovník a pracovníčka v prípade, že bude poskytovať základné poradenstvo žene, ktorá je ohrozená násilím.

3.1 Zásady komunikácie so ženou zažívajúcou násilie

Hovoriť so ženou o skúsenosti s násilím nie je ľahké. Je veľmi dôležité, aby ste sa pokúsili získať si dôveru ženy, s ktorou hovoríte, a vytvorili na rozhovor bezpečné a príjemné prostredie. Ak je to možné, hovorte so ženou osamote. V prípade, že sa stretnete so ženami, ktoré pochádzajú z vylúčených komunit, alebo pracujete v prostredí, kde nie je možné zabezpečiť ideálne prostredie na súkromný rozhovor, existuje ešte stále alternatívne riešenie. Ako sme spomínali v texte vyššie, so ženami, ktoré sú izolované partnerom, rodinou a prostredím, je veľmi náročné komunikovať bez hrozby narušenia bezpečia. Ak klientka nenavštevuje aktivity vášho zariadenia, sťažuje to nadviazanie kontaktu s ňou, ale ešte stále je tu možnosť osloviť ju cez deti. Tie sa často zúčastňujú na rôznych aktivitách, napríklad ich okrem iných doučujete, máte rôzne krúžky, podieľate sa na akciách v obci, resp. meste. Deti môžu byť pre vás sprostredkovateľom kontaktu s ich matkou. Môžete jej navrhnúť, aby vás navštívila v zariadení s cieľom pomoci pre zorganizovanie aktivity, aby ste ju oboznámili s tým, ako sa darí jej dieťaťu/deťom, prípadne komunikujte s učiteľmi a učiteľkami tých škôl, ktoré deti z vášho zariadenia navštevujú. Tí môžu matku pozvať do školy, kde jej môžete ponúknuť aj služby sociálneho poradenstva. Škola môže byť bezpečným priestorom na komunikáciu o zažívanom násilí.

Je potrebné pamätať na to, že aj najmenší náznak nedôvery alebo pochybností z vašej strany alebo akýkoľvek náznak obviňovania ženy, že je za násilie zodpovedná, môže zabrániť tomu, aby o násilí hovorila a vyhľadala pomoc, keď ju bude potrebovať. Môže nadobudnúť pocit, že so situáciou násilia si musí poradiť sama. Takto ostane úplne izolovaná od zdrojov možnej pomoci.

Ponúkame niekoľko odporúčaní, ako komunikovať so ženou, ktorá zažíva násilie:

Nereagujte šokovane, keď odhalí svoju skúsenosť s násilím. Takáto reakcia podporí v žene pocity izolácie a vieru, že násilie, ktoré zažíva, je ojedinelé.

Klad'te žene otázky, ktoré sa začínajú slovami: „Ako“, „Kedy“ a „Kto“. Nikdy nezačínajte otázky slovom „Prečo“.

Podporte ženu a dajte jej najavo, že rozumiete jej pocitom a že ju chápete. Prejavte záujem o jej situáciu. Zaujmite postoj k násilniu páchanému na ženách v intímnych vzťahoch. Povedzte žene, že násilie páchané na nej a deťoch je trestný čin a zodpovedný za násilie je vždy ten, kto ho pácha.

Neobviňujte ženu za násilie, ktoré zažíva. Neklad'te jej otázky, ktoré naznačujú, že je za násilie, ktoré zažíva, zodpovedná, ako: „Prečo s ním zostávate?“ „Pohádali ste sa predtým, ako vás napadol?“

Nezlahčujte násilie, ktoré žena zažíva, pokúste sa vyhnúť výrazom „hádky“ alebo „manželský konflikt“. Násilie nie je hádka dvoch rovnocenných partnerov, násilie je snaha partnera nadobudnúť moc a kontrolu nad názormi, pocitmi a prežívaním ženy, a to vyhrázaním sa násilím alebo jeho použitím. Jasné pomenovanie násilia pomôže žene lepšie sa zorientovať v situácii násilia.

Poskytnite žene informácie o problematike násilia páchaného na ženách v intímnych vzťahoch, napríklad o jeho frekvencii a dynamike (formách a prejavoch), a pomôžte jej zorientovať sa v tom, čo sa deje. Hovorte s ňou o zdrojoch a možnostiach podpory v prostredí.

Nenúťte ženu robiť kroky, ktoré nechce alebo sa obáva urobiť. Ženy svoju situáciu poznajú najlepšie a najlepšie vedia, ktoré kroky môžu ohroziť ich alebo ich deti.

Rešpektujte voľbu ženy a dajte jej toľko času, koľko potrebuje, aby mohla uskutočniť niektoré rozhodnutia a kroky.

Ubezpečte ženu, že ak by sa chcela porozprávať alebo vyhľadať pomoc, môže sa k vám kedykoľvek vrátiť.

V kontakte so ženami je nesmierne dôležitá otázka dôvery a dôvernosti informácií. Ak je potrebné informácie a údaje o žene, s ktorou pracujete, poskytnúť iným osobám, hovorte o tom s ňou a vysvetlite jej, prečo je to potrebné, kto informácie dostane a s akým cieľom.

Nezabúdajte však na tzv. úskalia pri prvom kontakte, keď sa môžete stretnúť najmä s vlastnými *prehnanými očakávaniami*, s pocitmi *márnej snahy*, pokiaľ sa klientka zachová inak. Akt pomoci je potrebné vnímať ako eticky žiaduce konanie, ktoré môže, ale aj nemusí priniesť zmenu k lepšiemu. Ako veľmi dobre viete, výsledky práce v pomáhajúcich profesiách nie je možné bezprostredne hodnotiť a kvantifikovať. Z toho môže prameniť *únava a rezignácia* pomáhajúceho. Vyvarovať by ste sa mali v komunikácii najmä zahlcovaniu (slovami, vlastnými názormi a nápadmi), odchádzaniu z miesta a telefonovaniu bez vysvetlenia, vlastnej zvedavosti, nároku na okamžité vyriešenie situácie, familiárnemu konaniu a, samozrejme, vulgárnemu slovníku. **Vyvarujte sa počas rozhovoru formuláciám, ktoré človeku napadnú v prípadoch, ak tzv. „dochádzajú slová“:**

„... to sa stalo aj mne... a vidíte, žijem.“

„Viem, že sa situácia rýchlo vyrieši.“

„Tak na to toľko nemyslíte.“

„Tak to v živote chodí.“

3.2 Tvorba bezpečnostného plánu

Dôležitým krokom, ktorý je nevyhnutné realizovať pri prvom kontakte, je vytvárať čo najoptimálnejší priestor pre **bezpečie ženy a jej dieťaťa** (prípadne detí). Násilné správanie partnera môže ohrozovať jej bezpečie, zdravie a život a/alebo bezpečie, zdravie a život jej detí. Ak sa k nej/nim partner alebo manžel správa násilne, je dôležité uvažovať o tom, čo v situácii násilia môže zvýšiť bezpečie a ochrániť ju aj deti. Pri ochrane ženy a detí môže pomôcť, ak majú pripravený alebo premyslený **bezpečnostný plán**. Znamená to premyslieť si, čo bude robiť, keď sa bude v dôsledku násilia cítiť ohrozená. Premýšľanie o bezpečnostnom pláne pomôže zvýšiť jej pocit bezpečia a pocit bezpečia u jej detí.

Niekedy vie žena predpokladať, že dôjde k násiliu. Inokedy ju môže násilný útok prekvapiť. Násilný manžel alebo partner rozhoduje o tom, kedy, kde a voči komu sa bude násilne správať. Preto je dôležité, aby spolu s deťmi uvažovala o tom, ako sa môže chrániť. Je dôležité, aby dôverovala vlastným pocitom a správaniu, ktoré sa jej aj v minulosti osvedčilo.

Pri uvažovaní o tvorbe bezpečnostného plánu spolu so ženou vám môžu pomôcť nasledujúce otázky a rady:

- Je dôležité pokúsiť sa vyhnúť miestam v byte, kde sa nachádzajú predmety, ktoré môže manžel/partner použiť ako zbraň.
- Nevyhnutné je zistiť, aký má prístup k telefónu, aby v prípade ohrozenia zavolała políciu.
- Vedia jej deti, kedy a ako privolať pomoc a kto sú tí ľudia, ktorí im môžu pomôcť? Aké sú ďalšie telefónne čísla, na ktoré môže v prípade potreby zavolať?
- Môže žena spolu s deťmi v prípade ohrozenia odísť z domu?
- Je niekto, ku komu môže ísť, keď budú v ohrození?
- Aké sú možné bezpečné únikové cesty z bytu/domu v prípade ohrozenia?
- Čo považuje za nevyhnutné veci, ktoré v prípade útoku bude potrebovať (dokumenty alebo ich kópie, platobné karty, náhradne kľúče od bytu, menšiu hotovosť a pod.)?
- Má ich zároveň umiestnené na bezpečnom a dostupnom mieste?

Odhad nebezpečenstva nám pomáha identifikovať ženy a deti, ktoré sú vystavené nebezpečenstvu opakovaného násilia, závažných zranení alebo usmrtenia, a prípady, v ktorých sa násilie stupňuje. Keďže žena pozná partnera/manžela veľmi dobre, dôležitým faktorom v procese skúmania, do akej miery je ohrozená jeho násilným správaním, je skutočnosť, ako vníma nebezpečenstvo ona sama. Riziko násilia je mnohotvárne a je nutné vziať do úvahy aj povahu, závažnosť, frekvenciu alebo trvanie násilia, ako aj hrozbu násilia.

Nezabudnite, že pri rozvoji a riadení poskytovaných služieb (ako napríklad sociálne, právne, psychologické poradenstvo) pre ženy zažívajúce násilie musí byť východiskom predpoklad, že všetky služby vychádzajú z potrieb a záujmov žien so skúsenosťou s násilím a ich detí. Iba tak je možné dosiahnuť bezpečie, posilnenie žien a spoločenskú zmenu. Tento predpoklad nie je len frázou, ale premieta sa do **princípu participácie** žien so skúsenosťou s násilím. Preto „klientky“ služieb zohrávajú kľúčovú rolu pri nastavovaní, riadení a rozvoji služieb na všetkých úrovniach. **Nikdy ženám zažívajúcim násilie neradíme, čo majú v situácii ohrozenia násilím robiť. Takýto prístup môže viesť k ohrozeniu ženy a jej detí.**

3.3 Možnosti právnej pomoci pre ženy zažívajúce násilie¹²

Informujte klientku o tom, ako je možné podať trestné oznámenie na políciu:

- telefonicky na linku 158 alebo na telefónne číslo priamo na útvar PZ;
- osobne na ktoromkoľvek základnom útvare PZ, spravidla ide o obvodné oddelenie policajného zboru v mieste bydliska poškodenej;
- písomne na obvodné oddelenie policajného zboru alebo na prokuratúru – písomné oznámenie by malo obsahovať meno, priezvisko poškodenej osoby, bydlisko a telefonický kontakt, vec, čoho sa oznámenie týka a podľa možnosti čo najviac informácií o samotnom skutku, ktorého sa násilný muž dopustil. Ak bol už v minulosti prerokovávaný v priestupkovom alebo v trestnom konaní, prílohou oznámenia by mohlo byť aj rozhodnutie obvodného úradu alebo súdu.

Doteraz na Slovensku nebola prijatá špeciálna právna úprava týkajúca sa domáceho násillia a zotrúva sa na úprave obsahnutej v trestnom práve (trestný zákon). Prípady domáceho násillia, pokiaľ dosiahnu intenzitu trestného činu, naplňajú skutkovú podstatu niektorého z trestných činov proti rodine a mládeži, proti životu a zdraviu, proti slobode a ľudskej dôstojnosti a ďalšie. Trestný zákon č. 300/2005 definuje pre oblasť násillia na ženách/ domáceho násillia napríklad trestné činy § 183 *obmedzovanie osobnej slobody*, § 189 *vydieranie*, § 192 *nátlak*, § 194a *ochrana súkromia v obydlí*, § 199 *znásillenie*, § 200 *sexuálne násillie*, § 208 *týranie blízkej osoby a zverenej osoby*, § 360 *nebezpečné vyhrážanie sa*, § 360a *nebezpečné prenasledovanie* alebo napríklad § 364 *výtržníctvo*.

Oznamovacia povinnosť

Pracovník/pracovníčka je povinný/-á vykonávať svoju prácu v súlade s etickými princípmi. Na rozdiel od teórie je ich uplatňovanie v praxi spojené aj s problémami, ktoré si vyžadujú zo strany pracovníka/pracovníčky KC/NDC/NSSR citlivé prehodnocovanie svojho postupu. Okrem toho môžu v praktickej práci nastať situácie, keď sa ocitnete v dileme medzi splnením zákonnej povinnosti a rešpektovaním záujmu, ktorý pred vami vyjadrila klientka. Nezabúdajte však na to, že existuje rozdiel medzi skutočným záujmom klienta/klientky a záujmom, ktorý klient/klientka predkladá podľa vlastného posúdenia za najlepší. Dochádza k tomu v situácii, keď sa dozviete od klientky o páchanom násillí. Trestné právo od vás žiada oznámiť túto skutočnosť orgánom činným v trestnom konaní, na druhej strane klientka žiada zachovať o tom mlčanlivosť.

Platný trestný zákon pozná dve skutkové podstaty súvisiace s uvažovanou problematikou, a to **neoznámenie trestného činu** a **neprekazenie trestného činu**. V zákone sa uvádza: „Kto sa hodnoverným spôsobom dozvie, že iný spáchal zločin alebo niektorý z presne špecifikovaných trestných činov, je povinný to oznámiť orgánom činným v trestnom konaní.“

¹² Králová (2011).

Je možné, že sa dostanete do situácie, keď je nevyhnutné ochrániť klientku pred jej nesprávnymi požiadavkami či ich dôsledkami. Pracovník/pracovníčka KC/NDC/NSSR má pomôcť klientke porozumieť jej možnostiam, ale i dôsledkom, ktoré prinášajú jednotlivé možnosti výberu a rozhodnutia klientky. Ideálom je priviesť klientku k rozhodnutiu, ktoré bude riešením zlepšujúcim jej postavenie a zároveň v súlade s ochranou práv a záujmov verejnosti.

O problematike oznamovacej povinnosti trestného činu v zmysle trestného zákona je možné uvažovať nielen z pozície pracovníka/pracovníčky KC/NDC/NSSR, ale aj samotnej klientky, ktorá je tiež viazaná právom. **Má právo nežiť vo vzťahu, kde je páchané násillie, a teda trestný čin.** Vaša morálna i profesijná povinnosť rešpektovať klientkino súkromie a zachovávať dôvernosť informácií získaných pri svojej práci predsa nemusí byť pri zachovaní citlivého prístupu v rozpore s oznamovacou povinnosťou podľa zákona. Ide len o presvedčenie klientky, čo je a čo nie je v jej vlastnom záujme, aby sama upustila od požiadavky neoznámiť trestnú činnosť.

Aké má žena práva?

Poškodená – svedkyňa – má právo:

- > na bezplatnú právnu pomoc;
- > vyjadriť sa, či súhlasí s trestným stíhaním;
- > uplatniť si nárok na náhradu škody;
- > robiť návrhy na vykonanie dôkazov alebo na ich doplnenie;
- > predkladať dôkazy, nazerať do spisov a preštudovať ich;
- > uplatňovať konkrétne návrhy na účely uzatvorenia zmluvy alebo dohody s páchatelom;
- > odoprieť vypovedať ako svedok má príbuzný obvineného v priamom rade, jeho súrodenec, osvojiteľ, osvojenec, manžel a druh;
- > zúčastniť sa na hlavnom pojednávaní a na verejnom zasadnutí konanom o odvolaní alebo o dohode o priznaní viny a prijatí trestu;
- > vyjadriť sa k vykonaným dôkazom, má právo záverečnej reči a právo podávať opravné prostriedky v rozsahu vymedzenom zákonom.

Žena má nárok na bezplatnú právnu pomoc v občianskoprávných konaniach, ktorú môže poskytnúť **Centrum právnej pomoci**. Centrum právnej pomoci je štátna rozpočtová organizácia, ktorej cieľom je **zlepšovanie prístupu k spravodlivosti pre ľudí v materiálnej núdzi**, t. j. pre tých ľudí, ktorí pre nedostatok prostriedkov nemôžu využívať existujúce právne služby. V stave materiálnej núdze sa klientka nachádza vtedy, ak je poberateľkou dávky a príspevkov k dávke v hmotnej núdzi alebo ak jej príjem nedosahuje 1,6-násobok sumy životného minima a využívanie právnych služieb si nemôže zabezpečiť iným svojím majetkom. Keď žiadateľ/žiadateľka **spĺňa podmienky nároku na právnu pomoc**, centrum následne poskytne komplexnú právnu pomoc, ktorá môže mať formu **od právneho poradenstva až po zastupovanie pred súdom** právnikom centra alebo advokátom. V prípade záujmu o služby centra je možné obrátiť sa osobne, písomne, telefonicky alebo e-mailom na pracovníkov a pracovníčky kancelárií centra. Bezplatnú právnu pomoc a poradenstvo ženám zažívajúcim násillie zväčša poskytujú aj **špecializované poradenské centrá**. Môže to však závisieť od ich kapacít na poskytovanie takejto pomoci a tiež od výšky finančných zdrojov, ktoré na tento typ pomoci majú k dispozícii. Najlepšie je do poradenského centra zavolať a overiť si dostupnosť tejto pomoci (bližšie informácie sú uvedené nižšie v tabuľkách). V prípade, že **žena** nemá dostatok financií na zaplatenie právneho zástupcu alebo zástupkyne, **môže požiadať súd o pridelenie zástupcu z radov advokátov**.

Súd o tejto možnosti ženu poučí (§ 30 Občianskeho súdneho poriadku). Spravidla sa táto možnosť dá uplatniť v občianskoprávných súdnych konaniach. Na pridelenie zástupcu z radov advokátov je potrebné, aby žena podala na súd príslušnú žiadosť a doložila potvrdenie o príjme a o svojich osobných a majetkových pomeroch.

Aké má žena povinnosti?

- > je povinná dostaviť sa na predvolanie OČTK (orgán činný v trestnom konaní) a súdu a vypovedať ako svedkyňa (poškodená) o tom, čo jej je známe o trestnom čine (s výnimkou § 130 trestného poriadku – právo odoprieť vypovedať);
- > je povinná vypovedať pravdu, nič nezamlčať a musí byť poučená o následkoch krivej výpovede (krivá výpoveď je trestná¹³);
- > je povinná najneskôr na začiatku prvého výsluchu uviesť adresu, na ktorú sa jej majú doručovať písomnosti vrátane písomností určených do vlastných rúk, ako aj spôsob doručenia s tým, že ak túto adresu alebo spôsob doručenia zmení, musí takú skutočnosť bez meškania oznámiť príslušnému orgánu.

Aké má povinnosti polícia?

1. Každý policajt je povinný prijať trestné oznámenie.
2. Ak policajt zistí, že je potrebné ho doplniť, doplnenie vykoná výsluchom oznamovateľa alebo vyžiadanim písomných podkladov od oznamovateľa alebo od inej osoby alebo orgánu tak, aby mohol rozhodnúť do 30 dní od prijatia trestného oznámenia.
3. Policajt vo vyšetrovaní a v skrátenom vyšetrovaní je povinný vykonať všetky úkony v súlade so zákonom a zodpovedá za ich včasné vykonanie.
4. Pri prvom kontakte s poškodenou osobou je povinný poskytnúť jej v písomnej forme informácie o jej právach v trestnom konaní a o organizáciách na pomoc poškodeným vrátane služieb nimi poskytovaných.
5. Je povinný upovedomiť poškodenú osobu o vydaní rozhodnutia vo veci.
6. Pri plnení svojich povinností musí policajt dbať na česť, vážnosť a dôstojnosť každého človeka.

¹³ Buďte pripravení na to, že sa môže stať situácia, keď klientka podá trestné oznámenie, ale počas výsluchu na polícii odvolá svoju pôvodnú výpoveď. To sa stáva najmä vtedy, ak je ovplyvňovaná nielen páchatelom, ale aj celou svojou, prípadne jeho rodinou. Keďže nie je možné vziať trestné oznámenie späť, veľmi často sa stáva, že odvolá svoju pôvodnú výpoveď. Následne je obvinená z krivej výpovede a stáva sa paradoxne páchatelkou trestného činu. Jedinou prevenciou v tomto smere je povzbudzovať ženu do toho, aby výpoveď nezmenila, neodvolala, prípadne aby bola poučená nevypovedať podľa § 100 trestného poriadku.

3.4 Multiinštitucionálna spolupráca

Násilie páchané na ženách v párových vzťahoch je závažný spoločenský a ľudskoprávny problém. Na to, aby sme dokázali zabezpečiť ženám a deťom účinnú pomoc, podporu a ochranu, je potrebná účasť všetkých zainteresovaných inštitúcií a organizácií (obec, ÚPSVaR, orgány činné v trestnom konaní, zdravotnícky personál, sociálni pracovníci/pracovníčky a iní). Žiadna inštitúcia a organizácia neuspje v boji proti násiliu páchanému na ženách a ich deťoch sama. Ženy zažívajúce násilie môžu prvýkrát vyhľadať pomoc v rôznych inštitúciách. Pri hľadaní pomoci často čelia problému, že pomoc a podpora rôznych inštitúcií a organizácií nie je koordinovaná. Každá inštitúcia sa špecializuje na určitú oblasť a ženy, ktoré potrebujú pomoc, musia kontaktovať množstvo rôznych inštitúcií a organizácií. V mnohých prípadoch nie sú jednotlivé inštitúcie a organizácie prepojené a neprebíha medzi nimi pravidelná výmena informácií. Často sa preto samotné ženy vydajú na „cestu hľadania pomoci“ z jednej inštitúcie do druhej. V takejto situácii ženy často nesú bremeno sprostredkovateľiek informácií. Informácie vytvárajú nevyhnutné prepojenie medzi inštitúciami a organizáciami v procese ochrany, pomoci a podpory žien, ktoré zažívajú násilie, a ich detí.

Najčastejším krokom, ktorý môže pracovník/pracovníčka pomáhajúcej profesie realizovať pri prvom kontakte so ženou, ktorá zažíva násilie, je poskytnúť *základné sociálne poradenstvo* zamerané na mapovanie problému (identifikácia a rozpoznanie násilia, „citlivá“ a dôverná komunikácia, odhad nebezpečenstva, tvorba bezpečnostného plánu, ktoré sme spracovali v tejto metodike) a distribúciu na príslušnú mimovládnu organizáciu so špecializáciou na problematiku pomoci ženám, na ktorých je páchané násilie. V tabuľke uvedenej v prílohe metodiky poskytujeme prehľad organizácií na Slovensku, z ktorých niektoré poskytujú dočasné ubytovanie, základné aj špecializované poradenstvo.

PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA

Rodinná anamnéza

Klientka je matkou dvoch detí. Staršia dcéra má osem a mladšia štyri roky. Materstvo prežívala dobre. Býva vo veľkom rodinnom dome. Druh pochádza z rozvrátenej rodiny. V jeho rodinnom dome bývala jeho celá rodina. Preto sa rozhodli ostať bývať v rodičovskom dome klientky. S druhom neboli zosobášení. Začali spolu žiť, keď mala 16 rokov. Klientka žije so svojimi rodičmi v rodinnom dome. Jej súrodenci žijú mimo Slovenskej republiky. Momentálne študuje na strednej odbornej škole. V rodine mal autoritu druh. Na začiatku vzťahu bol veľmi pozorný. Nemal problémy ani s alkoholom, ani s drogami. Agresívny začal byť až po narodení prvej dcéry, keď mu partnerka prišla na neveru s inou ženou. Neskôr sa k problému pridala aj jeho závislosť od hracích automatov. Bol dvakrát súdne strestaný za krádež. Klientka za pomoci svojich rodičov vzťah ukončila a zneužívateľ odišiel do svojho rodného mesta, kde začal žiť so ženou, s ktorou bol neverný svojej družke. Spolu majú dve deti.

Osobná anamnéza

Pani V. J. sa narodila v roku 1992 v Prešovskom kraji. Momentálne študuje na strednej odbornej škole. Pochádza z úplnej rodiny. Je matkou dvoch dcér. Momentálne je na rodičovskej dovolenke a popritom študuje, nikdy nepracovala. Prvýkrát otehotnela, keď mala 16 rokov. Medzi jej záľuby patrí starostlivosť o deti, nechtový dizajn, rada varí a pečie. Medzi jej priority patria jej deti, ktoré majú na matku silnú citovú väzbu. Ďalšou jej prioritou je momentálne doštudovať a po ukončení štúdia sa zamestnať alebo si otvoriť vlastné nechtové štúdio. Keďže je na rodičovskej dovolenke, jej príjem je len vo výške tohto príspevku. Okrem toho poberá rodinné prídavky na každé dieťa. Otec nijako neprispieva na výchovu dvoch dcér.

Rozhovor s klientkou

Pri rozhovore v izbe jej rodinného domu klientka uvádza¹⁴:

„Nebola som vydatá, žila som s mužom od 16 rokov. Pred dvoma rokmi išiel za druhou, s ktorou teraz žije. Majú dve deti. Muž bol z takej rodiny, že všetci žili pokope v jednej búde. A my máme pekný veľký dom. Pre neho bolo tiež dobré, že bol tu u nás. Ja by som nešla k jeho rodine. Boli veľmi škaredí cigáni. Najprv boli takí milí, dobre sa ku mne správali. Bola som tehotná, tak bol taký dobrý, u nás si nemohol veľmi dovoľovať, lebo vedel, že by dostal od môjho otca. Ale už pri prvej dcére som vedela, že ma podvádza. Tak som s ním nechcela žiť. No ľúbila som ho. Zo začiatku, keď sa narodila najstaršia, bol taký dobrý. Aj nosil domov peniaze, aj mi dosť pomáhal. Potom, keď chodil za druhými ženami, bol už frajer. Už nebolo nad neho. Chcel, aby som všetko nechala tak, čo som robila, aj deti, a aby som sa o neho starala jak o malé decko. A keď nie, ta už veľký muž bol, už ma bil hlava–nehlava. Moja mama i otec mi pomáhajú, oni mi vo všetkom pomohli. Bývam s mamu, s otcom, i najstarší brat dakedy chodí domov. V dome bývame, na vatrisku. Tak to taký život, i dobre dakedy, i plano. Tu každý o každom vie, čo a s kým robil, čo včera jedli. To u nás Rómov tak ide... On nepije, bo nemôže. Ale automaty hraje. Abo aspoň hral, neviem ako teraz, ale čo viem od cigánov, tak ho zvyknú vidieť v krčmách, že hraje. Tak sa nezmenil. Furt, jak dostal peniaze, ta išiel hrať z frajeriny, a jak už nemal, tak si požičiaval, bo si myslel, že vyhrá späť. Keď vyhral peniaze, vtedy bol jak med. Vtedy i kúpil mi či bundu, či topánky. Ale jak prehral, koniec. Vždy som ja na vine bola. Tu mi kúpil a tu keď prehral, tak povedal, že to kvôli mne, bo ja furt chcem všetko. Že nemôžem byť skromná, a on potom nevie, čo robiť. Ja som mala u seba peniaze. Ja som sa o všetko starala. Jak dostal peniaze, tak mi ich dal, večer mi ich bral, a čo som mala furt skryté dajaké, ta keď prehral a požičal a prišli ženy pýtať naspäť, tak som vracala.“

Na našu otázku, akým spôsobom riešila svoju situáciu, či podala trestné oznámenie, klientka uvádza:

„Ostatné ženy mali iných mužov. Aj ich chlapi chodili, možno i frajerky mali, ale o rodinu sa vedeli postarať. A teraz to tie mladé kde, by sa žena nechala zbiť. Tu už veľmi nie sú až tak, muži nie sú takí. To len tí čo sa sem že priženili z tých valalov. Tu naše ženy sa majú pri svojich chlapoch jak v bavlnke. Každý auto má, žije normálne. Moja chyba bola, že som sa mu dala biť. Teraz už ženy udrú. Ja som spravila chybu, že som s nim šla, keď som mladá bola. Mala som si pekne počkať. Ale ta čo už teraz. Teraz už ženy robia, chodia do škôl, už dakedy viacej ženy robia jak chlapi. Ale i na sebe kupujú. Ja som sa hanbila. Keby som to povedala doma ta otec by mu hned dal. Tak som si len vymýšľala. No a keď videli, že mi dakedy kupoval, tak by ani neverili, by si mysleli, že ja klamem. Jak prehral, a zbil ma, tak hovoril, že je to kvôli mne, bo ja nie som skromná jak ostatné ženy, ale že ja furt veľa chcem, a on nevie jak a z čoho...“

Na otázku, či môže uviesť, ako ju najčastejšie druh týral, uvádza:

„Prvýkrát ma udrel, keď zobral peniaze z výplaty a išiel hrať na automaty. Vtedy sme ešte len prvú mali. Čo mala tri roky? Išiel večer hrať a prehral. Ešte si urobil dlhy u jedného, bo chcel vytiahnuť naspäť. A nakoniec bol ešte dlhý. Keď prišiel domov, tak som sa s ním hádala, bo mi trebalo ísť s mamlou do doktora a urobiť jej okuliare. A nemala som začo. Tak som sa s ním hádala, skadiaľ zoberiem. Kričala som a dal mi po tvári. Ja som chytila nervy, tak som mu dala naspäť. A potom zas on, ale fest mi dal, udrela som hlavu do skrini. Vtedy bolo prvý raz, čo ma udrel. A potom raz za čas, keď hral automaty a vyhral, dobrý bol, keď prehral a hádala som sa, už bola vojna. Potom aj býval na ubytovni

v Čechách, tak ani doma nebol. Na deti nikdy nezdvihol ruku. Potom bol taký romantik. Všetko na svete mi nasľuboval, čo spraví, jak zarobí, jak si kúpime auto, jak pôjdeme bývať sami. Furt tak. Iba vtedy v noci to sľuboval. Druhý deň už normálne. Jak keby nič. Bil ma rukami a dal mi po ústach. Potom keď sme sa hádali, tak ma ťahal za vlasy. A potom sa tváril, že všetko dobre. Keď vyhrával, tak jak med bol, vtedy chcel aj sex. U Rómiek neni toto, že by brali antikoncepciu, ale ja som s ním už nechcela ďalšie dieťa, tak som tajne išla ku gynekológovi a ten mi ju predpísal.“

Na našu otázku, aké stopy zanechalo agresívne správanie na nej a na jej deťoch, uvádza:

„Bitku by som zvládla, to by som pretrpela. Len keby sa postaral o rodinu tak, ako sa chlap mal. Nemala som z toho života pri ňom nič. Nielenže ma bil, bral z domu peniaze na automaty, ale ešte ma bil, ak prehral. Podvádzal ma, kde išiel. Keby sa aspoň postaral tak, aby som sa nemusela hanbiť pred ocom i mamu, že nemám čo dať jesť deťom, ale ani postarať sa nevedel. Ešteže mi otec s mamou pomáhali. Bo im ľúto bolo, keď deti hladné boli. Že ma bil, nevedeli. Keby to skorej vedeli, nedovolili by to. A ja som ho mala rada. Ale potom už som to psychicky nezvládala. Furt som musela dakde peniaze skrývať, furt som čakala, či príde a povie, že vyhral. Jak prehral, už som vedela, že ja dostanem. Už takého muža by som nechcela. Nič som v živote ešte nedokázala. Deťom som nič do života nedala. Nič pekné nezažili. Chcela som inakší život. Deti nevedeli, prečo išiel preč. A nezažili s ním nič pekné. Na mňa sú naviazané. Ani im nechýba. Tá staršia trocha bola smutná, keď sa dozvedela, že žije s inou a deti s ňou má. Ale nechýba im. Ja mám šťastie, že mám takých rodičov, jak mám. Už sebe budem väčší pozor dávať. Ale teraz už nechcem druhého muža. Mala som dosť jeho. Len ľúto mi mojich deti, že taký život som im dala. Už nikdy takého chlapa ku sebe nepustím, že by mi zase zničil život.“

Prognóza:

Z rozhovoru s klientkou je zrejmé, že zažívala rôzne prejavy násilia – od ekonomického cez psychické až po fyzické násilie. Situácia, v ktorej sa nachádzala, nebola lichotivá. Ekonomická situácia rodiny, ktorú tvoril jej partner a deti, nebola optimálna. Tým, že zažívala ekonomické násilie, nemala prístup k financiám. Závislosť partnera od hracích automatov zoštíhľovala rodinný rozpočet takmer na minimum. V tejto situácii nie je možné hovoriť o výchove detí v harmonickom prostredí. K tomu sa pridala partnerova nevera, ktorá spustila celý proces násilia. V tomto procese sa vždy snažil zdôvodňovať svoju násilníckosť a ženu obviňoval z jeho prejavov násilia. Podľa jeho vyjadrení bola vždy náročná a veľa vyžadovala. To bola jeho plánovaná a premyslená stratégia, ktorou prenášal bremeno zodpovednosti za násilie na ženu. Tým ju udržiaval vo vzťahu. Podľa jej vyjadrení ho mala rada, mali spoločné deti, bola od neho ekonomicky závislá a pre jej rodinu bola téma násilia „tabu“. Partner mal preto dostatočný priestor na páchanie násilia.

Ak sa klientke podarí doštudovať na strednej škole, mohla by si nájsť prácu, a zlepšiť tak svoju finančnú situáciu a lepšie ekonomicky zabezpečiť svoje deti, voči ktorým si druh neplní vyživovaciu povinnosť.

V tomto prípade pracovník/pracovníčka komunitného centra môže podobne ako napríklad oddelenie sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately úPSVaR klientke poskytnúť *základné sociálne poradenstvo* zamerané na mapovanie problému, identifikáciu násilia a distribúciu na príslušnú mimovládnu organizáciu so špecializáciou na problematiku pomoci ženám, na ktorých je páchané násilie v prípade, že klientka bude mať o takýto typ pomoci záujem. Rovnako tak môže dostať klientka poradenstvo, ako si môže uplatniť vyživovaciu povinnosť voči svojmu druhovi v podobe podania návrhu na súd. V trestnoprávnej rovine môže podať trestné oznámenie na svojho druha za páchané násilie podľa trestného zákona č. 300/2005 paragrafu 208 – týranie blízkej a zverenej osoby. Zároveň tak môže pomôcť novej partnerke svojho druha, keďže predpokladáme, že sa rovnakým spôsobom správa aj k nej, teda, že zažíva násilie.

¹⁴ V texte používame doslovný prepis rozhovoru.

SLOVNÍK POJMOV V PROBLEMATIKE NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH

Domáce násilie – sú všetky činy telesného, sexuálneho, duševného a ekonomického násilia, ktoré sa vyskytujú v rámci rodiny alebo domácej jednotky alebo medzi bývalými alebo súčasnými manželmi alebo partnermi, či už páchatel má, alebo v minulosti mal s obeťou spoločné bydlisko.

Druhotná (sekundárna) viktimizácia – k druhotnej viktimizácii môže dochádzať v rôznych zložkách spoločnosti, ako napríklad v štátnych orgánoch činných v trestnom konaní či v rámci sociálnej podpory „obetí“ (polícia, súd, prokuratúra, sociálne odbory), v médiách, ale i zo strany blízkeho okolia (príbuzní, susedia, obyvatelia obce, spolupracovníci a spolupracovníčky). Najmä ženy zažívajúce násilie sa často stretávajú s nepochopením, odmietaním a bagatelizovaním svojej situácie, a to nielen v dôsledku neochoty, ale predovšetkým v dôsledku nedostatočnej informovanosti a pripravenosti príslušných miest a ich pracovníkov či pracovníčok na účinnú intervenciu proti násiliu a na poskytnutie adekvátnej podpory obetiam.

Komplexná podpora a ochrana žien zažívajúcich násilie – súbor opatrení a postupov špecificky zameraných na ženy, ktoré zažili násilie a ich deti, uplatňujúce rodový (nie neutrálny) prístup s cieľom vytvorenia bezpečia, posilnenia žien, zmiernenie vplyvov násilia a dosiahnutie spravodlivosti.

Násilie na ženách – je porušením ľudských práv a považuje sa za formu diskriminácie. Rozumejú sa ním všetky činy rodovo podmieneného násilia, ktoré majú alebo môžu mať za následok telesnú, sexuálnu, duševnú, ale aj ekonomickú ujmu alebo utrpenie žien vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku lebo svojvoľného zbavenia slobody, či už vo verejnom, alebo v súkromnom živote.

Rod – je súbor spoločnosťou vytvorených rolí, vzorov správania, činností a atribútov, ktoré daná spoločnosť považuje za primerané pre ženy a mužov.

Viktimizácia – je proces, keď sa stáva z jedinca obeť trestného činu.

ZOZNAM LITERATÚRY

- BOHONY, B. 2015. *METODIKA K POSKYTOVANIU KOMPLEXNEJ PODPORY A OCHRANY ŽENÁM ZAŽÍVAJÚCIM NÁSILIE A ICH DEŤOM*. Bratislava: IVPR.
- BÚTOROVÁ, Z. a kol. 2005. *Násilie páchané na ženách ako problém verejnej politiky*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. ISBN 80-88935-78-4.
- CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. (ed.). 2003. *Ružový a modrý svet*. Bratislava: Aspekt; Občan a demokracia. ISBN 80-89140-02-5.
- ČÍRTKOVÁ, L. – VITOUŠOVÁ, P. a kol. 2007. *Pomoc obeťom a svědkem trestných činů*. Praha: Grada. ISBN 80-2472-014-2.
- Deklarácia OSN o odstránení násilia páchaného na ženách, 1993.
- EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS (FRA). 2014. *Violence against women: an EU wide survey*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- HOLUBOVÁ, B. a kol. 2008. *Reprezentatívny výskum výskytu a skúsenosti žien s násilím páchanom na ženách [VAW] na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. 112 s.
- KRÁLOVÁ, S. 2011. *NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH*. Príručka pre zamestnancov a zamestnankyne štátnych a verejných inštitúcií o možnostiach ochrany, pomoci a podpory žien zažívajúcich násilie a ich detí. KOŠICE: Fenestra.
- RÁC, I. 2015. *Násilie páchané na ženách v partnerskom vzťahu*. Nitra: UKF. ISBN 978-80-558-0867-3.
- ŠEVČÍK, D. – ŠPATENKOVÁ, N. et al. 2011. *Domáci násilí. Kontext, dynamika a intervence*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-690-2.
- ŠPATENKOVÁ, N. (2011). *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada. ISBN 798-80-247-2624-3.

**Príloha 1: Krízové linky, poradne, krízové centrá
pre týrané ženy, deti a obe domáceho násilia**

Organizácie poskytujúce pomoc obetiam domáceho násilia – Bratislavský kraj:

Č.	Názov	Služby	Tel. kontakt, adresa	E-mail
1.	Centrum Nádej	Poradňa (sociálne, psychologické poradenstvo), podporná ženská skupina, utajené bývanie, skupinová program pre deti	02/62247877, 0905463425, Švabinského 7, 85101 Bratislava	office@centrumnadej.sk , www.centrumnadej.sk
2.	Aliancia žien Slovenska	Krízová linka a poradňa (psychologická a sociálnoprávne poradenstvo, krízová intervencia)	0903519550	alianciazien@alianciazien.sk , www.alianciazien.sk
3.	Brána do života	Krízové centrum – ubytovanie, psychologické a sociálne poradenstvo	02/62410469, (68), 0910992041, 0915439245, 02/62410450 (dom na pol ceste), Medveďovej 4, 85101 Bratislava	branadozivota@branadozivota.sk
4.	Dúha – krízové stredisko	Krízové stredisko – ubytovanie, psychologické a sociálne poradenstvo	02/45523077, 0918824247, Stavbárska 6, 82107 Bratislava	domovduha@domovduha.sk , www.domovduha.sk ,
5.	Maják Nádeje	Krízové centrum – ubytovanie, sociálne a psychologické poradenstvo	02/52626701, Karpatská 24, 81105 Bratislava	majaknadeje@stonline.sk
6.	Krízové stredisko Magistrátu hl. mesta	Krízové stredisko – ubytovanie, psychologické a sociálne poradenstvo	02/62250035 Budatínska 59/A, 85106 Bratislava	osv@bratislava.sk , mirima.jamriskova@bratislava.sk
7.	Pomoc obetiam násilia	Pomoc obetiam a svedkom násilných trestných činov, obetiam, Bratislava	PON, P.O.Box 83, 82005 Bratislava	info@pomcobetiam.sk , linka@pomcobetiam.sk , bratislava@pomcobetiam.sk
8.	SKC Dotyk – Bratislava	Ubytovanie, komplexné poradenstvo	Nonstop linka 0905595187	dotyk@centrum.sk , www.dotykcentrum.sk

9.	UNICEF	Detská linka istoty, Centrum výchovy k rodičovským zručnostiam – CESTA	02/52965082, 116111 – detská linka istoty, 0905623571 (CESTA) Slovenský výbor pre Unicef, Grosslingova 6, P.O. Box 52, 81000 Bratislava	www.unicef.sk , livia@unicef.sk
10.	Náruč záchrany	Ubytovanie pre tehotné matky, alebo matky s malými deťmi do 5 rokov, základné sociálne poradenstvo	0905888234 Fedákova 5, Bratislava	http://www.sancaoz.sk/ .
11.	Galant	Ubytovanie pre matky s deťmi	02/62413827, Znievska 26, Bratislava	Galant.no@gmail.com

Organizácie poskytujúce pomoc obetiam domáceho násilia – západné Slovensko (Trnavský kraj, Trenčiansky kraj, Nitriansky kraj)

Č.	Názov	Služby	Tel. kontakt, adresa	E-mail
1.	Azylový dom Emauzy (Holíč, Malacky)	Ubytovanie, poradenstvo, duchovná podpora	0907899271, 034/6683110, 034/7722457, 0917778979	krizovatky@ba.telecom.sk , emauzy@stonline.sk , centrumbetania@gmail.com
2.	Útulok sv. Anny (Hlohovec)	Ubytovanie, krízová intervencia	033/7424686, 0911281564 Kamenná 5, Hlohovec 92001	viera.vavrova@d2u.sk
3.	Pomoc obetiam násilia (Trnava)	Pomoc obetiam svedkom násilných trestných činov, obetiam stalkingu, obetiam obchodu so ženami (právne poradenstvo, základné a špecializované sociálne poradenstvo, psychologická podpora, sprevádzanie	0850111321 (Po – Pia 10.00 – 14.00) 0944254405 (Ut, Št – 14.00 – 18.00) Trhová 2, Trnava 91701	trnava@pomocobetiam.sk , www.pomocobetiam.sk

4.	Pomoc obetiam násilia (Nitra)	Pomoc obetiam svedkom násilných trestných činov, obetiam stalkingu, obetiam obchodu so ženami (právne poradenstvo, základné a špecializované sociálne poradenstvo, psychologická podpora, sprevádzanie)	085011321 (Po – Pia 10.00 – 14.00) 0904415740 (Ut, Št – 14.00 – 18.00) Fraňa Mojtu, Nitra 94901	nitra@pomocobetiam.sk www.pomocobetiam.sk
5.	Pomoc obetiam násilia (Trenčín)	Pomoc obetiam svedkom násilných trestných činov, obetiam stalkingu, obetiam obchodu so ženami (právne poradenstvo, základné a špecializované sociálne poradenstvo, psychologická podpora, sprevádzanie)	085011321 (Po – Pia 10.00 – 14.00) 0907409425 (Ut, Št – 14.00 – 18.00)	trencin@pomocobetiam.sk www.pomocobetiam.sk
6.	Azylový dom TAMARA (Trnava)	Núdzové ubytovanie pre ženy zažívajúce násilie, matky s deťmi	0948028738, 033/5501446 Okružná 20, Trnava 91701	azylovydom@gmail.com
7.	Jozefinum (Dolná Krupá)	Zariadenie núdzového bývania pre ženy, ubytovanie, krízová intervencia, sociálne a psychologické poradenstvo	033/5577166, 0902804245 Dolná Krupá 556/9, 91965	jozefinum@gmail.com www.jozefinum.sk
8.	DKC Slniečko (Nitra)	Ubytovanie, komplexné poradenstvo pre obe domáceho násilia	037/6585222, 0905949284 P.O.Box 17 F, Nitra 94901	centrumslniecko@centrumslniecko.sk www.slniecko.sk
9.	Krízové stredisko (Hurbanovo)	Krízové stredisko, komplexné poradenstvo	035/7602208 Denne (13.00 – 15.00) Komárňanská 135, Hurbanovo 94701	kssoshurbanovo@gmail.com
10.	Účelové zariadenie DOMUN (Piešťany)	Ubytovanie, sociálne a právne poradenstvo	033/7727687 Bodona 55 Piešťany 92101	domun@kios.sk www.pieskany.sk
11.	SKC Dotyk (Beckov)	Ubytovanie, komplexné poradenstvo	0903704784, 0902175717, 032/7777374 Beckov 91638	www.dotyk.sk

12.	Orchidea, n. o. (Prievidza)	Krízové stredisko, ubytovanie	0911208126, 0915145177 Necpalská 32, Prievidza 97101	orchideabosany@stonline.sk
13.	Jazmín, n.o. (Handlová)	Domoc pre osamelých rodičov, ubytovanie, sociálne poradenstvo	0905342880, 046/5475376, 046/5198531 F. Nádaždyho 4, Handlová 97251	jazmin.mrazova@stonline.sk
14.	OZ Hviezdička (Považská Bystrica)	Ubytovanie, sociálne poradenstvo	0902656202 Rozkvet 2061/139 Považská Bystrica 017001	hviezdicika.domov@centrum.sk

Organizácie poskytujúce pomoc obetiam domáceho násilia – stredné Slovensko (Banskobystrický a Žilinský kraj)

Č.	Názov	Služby	Tel. kontakt, adresa	E – mail
1.	Únia žien Slovenska (Rimavská Sobota)	Krízové ubytovanie pre ženy zažívajúce násilie	0915186160, 047/5621727 Bottova 13, Rimavská Sobota 97901	www.uzs.sk
2.	Združenie žien Slovenska (Zvolen)	Poradňa – sociálne, psychologické, právne (pre ženy s deťmi)	0911029388 Švermova 1, Zvolen 96001	zszsvolen@gmail.com www.zss.sk
3.	Pomoc obetiam násilia (Banská Bystrica)	Pomoc obetiam svedkom násilných trestných činov, obetiam stalkingu, obetiam obchodu so ženami (právne poradenstvo, základné a špecializované sociálne poradenstvo, psychologická podpora, sprevádzanie)	085011321 (Po – Pia 10.00 – 14.00) 0944254406 (Ut, Št – 14.00 – 18.00)	www.pomocobetiam.sk
4.	Centrum Srdiečko (Banská Bystrica)	Komplexné služby pre deti s CAN	0905763291, 048/4131141 Wolkerova 26, Banská Bystrica 97404	signalohrozenia@gmail.com www.centrumsrdiecko.sk

5.	OZ Žena v tiesni (Martin)	Krízová poradňa pre ženy zažívajúce násilie	0907346374 (7.00 – 20.00 hod.), 043/4220853 (8.00 – 15.00) P. O. Box 70, Martin 03601	oz.zenavtiesni@tipnet.sk
6.	Áno pre život, n. o. (Rajecké Teplice)	Ubytovanie, poradenstvo pre ženy zažívajúce násilie	0800120024, 0911534894, 041/5494950 Farská 543/2 Rajecké Teplice 01515	apz@nexta.sk www.anoprezivot.sk
7.	Zariadenie núdzového bývania (Dolný Kubín)	Ubytovanie, komplexné poradenstvo	043/5862350 Zákaliská 907 Dolný Kubín 02601	znb.dkubin@gmail.com
8.	DKC Náruč (Žilina)	Deti s CAN, ubytovanie, komplexné poradenstvo, krízové stredisko	041/5166543 (44), 0905988600, 0948578053 Zábudnie 56 Žilina 01003	www.naruc.sk naruc@naruc.sk
9.	Poradensko-tréningové centrum Náruč (Čadca)	Poradňa	041/4332244 0907840552 Májová 1, Čadca 02201	poradnacadca@naruc.sk
10.	Poradňa pre rodinu v kríze Náruč (Žilina)	Poradňa	041/5643652, 0918185576 Horný Val 24, Žilina 01001	poradnazilina@naruc.sk
11.	Amoret (Lučenec)	Krízové stredisko pre deti s CAN syndróm a poruchami správania	047/4330343, 0915820647 Železničná 17, Lučenec 94801	ksamoret@stonline.sk

Organizácie poskytujúce pomoc obetiam domáceho násillia – východné Slovensko (Prešovský, Košický kraj)

Č.	Názov	Služby	Tel. kontakt, adresa	E – mail
1.	Pomoc obetiam násillia (Košice)	Pomoc obetiam svedkom násillných trestných činov, obetiam stalkingu, obetiam obchodu so ženami (právne poradenstvo, základné a špecializované sociálne poradenstvo, psychologická podpora, sprevádzanie)	0850111321 (Po – Pia 10.00 – 14.00) 0905217846 (Ut, Št – 14.00 – 18.00)	kosice@pomocobetiam.sk www.pomocobetiam.sk
2.	Dom Charitas sv. Jozefa (Spišská Nová Ves)	Domov pre osamelých rodičov, pre tehotné matky a matky najviac s troma deťmi, sociálne poradenstvo, zdravotná starostlivosť	0902095817, 0903616804, 053/4190611 J. Wolkera 41, Spišská Nová Ves 05201	jozef.hreus@caritas.sk
3.	Alžbetka, n. o. (Spišská Nová Ves)	Krízové stredisko pre deti s CAN	053/4298973 (74), 0911220535 Školská 4, Spišská Nová Ves 05201	alzbetkano@pobox.sk asedlakova@pobox.sk
4.	Územný spolok SČK (Slovenský červený kríž)	Krízové stredisko	056/6722495 (7.30 – 15.30), 0903558942	trebisov@redcross.sk
5.	Domov pre osamelých rodičov (Sečovce)	Domov pre osamelých rodičov	056/6782388 Bačkovská 598 Sečovce 07801	www.charita.sk
6.	Fenestra (Košice)	Krízové centrum a poradňa pre ženy zažívajúce násillie	055/6256237, 0911440808 P. O. Box F-12 Košice 04001	fenestra@fenestra.sk www.fenestra.sk
7.	OZ Pro Familia (Humenné)	Krízové (utajené) ubytovanie a komplexné poradenstvo pre ženy zažívajúce násillie	0915651861	profamiliahe@profamilia.sk www.profamilia.sk
8.	OZ Pomoc rodine (Michalovce)	Poradňa, komplexné poradenstvo	056/6884473, 0908954873 Námestie Osloboditeľov 77 Michalovce 07101	pomocrodine@centrum.sk www.pomocrodine.sk

9.	OZ MC My Mamy (Prešov)	Krízové centrum pre ženy	051/7722211 P. O. Box 152 Prešov 08001	mymamy@stonline.sk www.mymamy.sk
10.	Centrum sociálnych služieb Garden (Humenné)	Krízové stredisko pre deti do 18 rokov	057/7752144, 0905428669 Čsl. Armády 14, Humenné 06601	sitarcikova@dsshumenne.sk
11.	Krízové stredisko (Prešov)	Krízové stredisko pre deti do 18 rokov	051/7734704, 0917665827 Hlavná 58, Prešov 08001	krizovepo@mail.t-com.sk
12.	Krízové stredisko (Kežmarok)	Krízové stredisko pre deti do 18 rokov	052/4522785, 052/4685862 Starý trh 38, Kežmarok 06001	dssks@stonline.sk
13.	Krízové stredisko (Snina)	Krízové stredisko pre deti do 18 rokov	057/7622452, 0902223049 Čsl. Armády 1594/5 Snina 06901	www.dssosadne.sk dss@dssosadne.sk
14.	Krízové stredisko (Stará Ľubovňa)	Krízové stredisko pre deti do 18 rokov	052/4322392 Zámocká 7, Stará Ľubovňa 06401	krizovestrediskosl@slnet.sk
15.	Krízové stredisko (Vranov nad Topľou)	Krízové stredisko pre deti do 18 rokov	057/4463915 Ružová 80, Vranov nad Topľou 09301	krizovestr.vt@stonline.sk
16.	Stredisko krízovej intervencie (Košice)	Krízové stredisko pre deti, matky s deťmi, zariadenie núdzového bývania	055/6712556, 055/6710404 Adlerova 4, Košice 04022	emil.kurcak@skrin.sk
17.	Domov sociálnych služieb (Michalovce)	Krízové stredisko pre deti do 18 rokov	056/6433702, 056/6882111 Andreja Kmeťa 2, Michalovce 07101	www.dssanima.sk info@dssanima.sk
18.	Facilitas, n. o. (Košice)	Ambulantné sociálne a psychologické poradenstvo	055/6741240, 0907933214 Spišské námestie 4, Košice 04001	facilitas@post.sk
19.	Spoločnosť priateľov detí Li(e)nka (Košice)	Poradenstvo pre deti s CAN syndrómom	055/6403979, 055/6404186, 0915068100 Klinika detí a dorastu LF UPJŠ a DFN, Trieda SNP 1, Košice 04011	www.linkadeti.sk lienka.lienka@gmail.com